

СЕКЦІЯ 5
СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 37.018.32:316

**УМОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ РОЗВИТКУ
КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ-ІНТЕРНАТАХ**

Біличенко Г.В., здобувач
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

У статті проаналізовано деякі теоретичні та практичні аспекти проблеми комунікативного розвитку дітей молодшого шкільного віку. Комунікативна культура визначається як багатоструктурне явище, що забезпечує ефективну міжособистісну взаємодію. Визначено умови соціально-педагогічного супроводу розвитку комунікативної культури молодших школярів у загальноосвітніх школах-інтернатах.

Ключові слова: комунікативна культура, молодший школяр, соціальна ситуація розвитку, умови соціально-педагогічного супроводу, соціально-педагогічний простір, соціально-комунікативна гра.

В статье проанализированы теоретические и практические аспекты проблемы коммуникативного развития детей младшего школьного возраста. Коммуникативная культура определяется как многоструктурное явление, обеспечивающее эффективное межличностное взаимодействие. Определены особенности социально-педагогического сопровождения развития коммуникативной культуры младших школьников в общеобразовательных школах-интернатах.

Ключевые слова: коммуникативная культура, младший школьник, социальная ситуация развития, условия социально-педагогического сопровождения, социально-педагогическое сопровождение, социально-коммуникативная игра.

Belychenko H.V. THE CONDITIONS OF THE SOCIAL AND PEDAGOGICAL SUPPLY OF THE DEVELOPMENT OF THE COMMUNICATIVE CULTURE OF YOUNG SCHOOLS IN GENERAL LEARNING SCHOOLS OF INTERNET

The article analyzes some theoretical and practical aspects of the problem of communicative development of children of junior school age. Communicative culture is defined as a lot of structural phenomena, which provides effective interpersonal interaction. The conditions of social and pedagogical support for the development of the communicative culture of junior pupils in secondary boarding schools are determined.

Key words: communicative culture, junior schoolboy, social situation of development, conditions of social and pedagogical support, socio-pedagogical space, social and communicative game.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю активного перетворення парадигми педагогічної науки на засадах пріоритетності індивідуально-особистісної складової у всіх виявах життя сучасної людини. Соціально-економічні та морально-психологічні особливості життя сучасного суспільства породжують безліч проблем і роблять необхідним створення системи соціально-педагогічного супроводу розвитку особистості на ранніх етапах її соціалізації.

У контексті сучасних психологічних, педагогічних, соціально-педагогічних підходів до дослідження проблеми розвитку особистості визначаються такі категорії, як «комунікативна культура», «комунікативний потенціал особистості», «комунікативна компетентність», кожна з яких характеризує певну особистісну реальність (І. Бех, М. Каган, О. Кононко, О. Корніяка, А. Самохвалова, О. Сухомлінська тощо).

Одним із важливих напрямів вивчення проблеми підвищення якості освіти є пошук можливостей створення адекватної системи соціально-педагогічної взаємодії з дітьми, які перебувають в особливій соціальній ситуації розвитку (дитячі будинки, школи-інтернати).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження соціально-комунікативного розвитку особистості базуються на теорії загальної соціалізації особистості (Б. Ананьєв, Г. Андреева, І. Бех, І. Кон, О. Кононко, І. Рогальська-Яблонська тощо); звертаються до концептуальних положень розуміння процесу спілкування, його внутрішнього та зовнішнього змісту й етичної сутності (К. Абульханова-Славська, Г. Балл, О. Бодальов, О. Бондаренко, О. Корніяка, В. Тернопільська тощо); обґрунтовують своєрідність функціонування комунікативної культури в контексті освітнього процесу (В. Барковський, В. Садова, І. Тимченко,

О. Уваркіна тощо); характеризують місце та роль соціального виховання в сучасному освітньому просторі (О. Безпалько, І. Бех, А. Капська, С. Курінна, А. Рижанова, О. Савченко, С. Харченко тощо). Незважаючи на значну кількість теоретичних й емпіричних досліджень проблеми соціально-комунікативного розвитку особистості, спостерігаємо певну низку суперечностей між:

- визначальною роллю комунікативного розвитку в становленні особистості та недостатністю функціонування цілеспрямованої педагогічної системи формування відповідних умінь;

- потенційними можливостями соціально-педагогічної роботи в закладах інтернатного типу та низьким рівнем результативності цієї роботи щодо соціального та комунікативного розвитку вихованців;

- значною кількістю досліджень педагогічного супроводу як феномена гуманістичної педагогіки та відсутністю досліджень можливостей соціально-педагогічного супроводу розвитку комунікативної культури молодших школярів загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Постановка завдання. На основі аналізу теоретичних аспектів проблеми обґрунтувати умови соціально-педагогічного супроводу розвитку комунікативної культури молодших школярів загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікативна культура особистості – поліструктурне явище, що забезпечує ефективну міжособистісну взаємодію, її адекватність, успішність, індивідуальну своєрідність [4]. Основи комунікативної культури закладаються в молодшому шкільному віці, що породжує значну кількість труднощів, які пов'язані із суперечливістю відповідних дефініцій: соціальна ситуація розвитку, ставлення до себе, ставлення до іншого. Співвіднесення процесу комунікативного розвитку з молодшим шкільним віком зумовлюється значенням цього періоду як фундаменту розвитку особистості, здатної позитивно взаємодіяти із собою, з іншими, зі світом; орієнтуватися в соціумі (рідні, близькі, знайомі, незнайомі люди; люди різної статі, віку, роду занять тощо); розуміти іншу людину, її настрій, потреби, особливості поведінки; відчувати своє місце в системі міжособистісної взаємодії [3; 4]. Навчання в школі прискорює інтелектуальний та особистісний розвиток дитини, що сприяє вербалізації та інтелектуалізації спілкування, поглибленню його змісту й диференціації засобів [4]. Комунікативний розвиток дітей молодшого шкільного віку визначається специфікою їхнього психофі-

зіологічного розвитку та появою позитивних і негативних психологічних новоутворень, що зумовлює формування складної системи мовленнєвих і соціально-психологічних умінь [3].

Аналіз наукових досліджень і наш професійний досвід показують, що умови інтернатних закладів звужують коло агентів соціально-комунікативного розвитку для вихованців шкіл-інтернатів, серед яких провідними є педагоги, співробітники установи та дитячий колектив [7].

Дефіцит кількості суб'єктів комунікації та незадовільна якість комунікативної взаємодії детермінують появу проблеми розвитку комунікативної сфери дітей молодшого шкільного віку загальноосвітніх шкіл-інтернатів, яка виявляється в затримці мовленнєвого розвитку (домінування позамовленнєвих засобів спілкування, односкладність мови), відсутності навичок ефективного спілкування з дорослими та однолітками (нерозвиненість емпатії, співчуття, ігнорування емоційних виявів і потреб інших у процесі спілкування, невідання долати конфліктні ситуації, співвідносити особистісні потреби з колективними тощо) [7].

Відповідно до необхідності уточнення змістових позицій поняття комунікативної культури, визначення її статусу відповідно до функціонального призначення О. Корніяка виокремила обставини, які дають змогу розглядати процес розвитку комунікативної культури в контексті соціально-педагогічної діяльності [4]. Дослідник трактує термін «комунікативна культура» як морально зорієнтований засіб спілкування, спрямований на афективно-інформаційний обмін між людьми, який опосередковує їхній взаємовплив і взаємодію, уможливорює міжособистісне сприйняття й взаєморозуміння. На її думку, комунікативна культура – це готовність і спроможність особистості до спілкування з оточенням. З іншого боку, комунікативна культура – це сукупність знань, умінь, навичок, які забезпечують конкретне та невимуслене використання мови з метою спілкування [4].

Учені виокремлюють такі компоненти в структурі комунікативної культури:

- індивідуально-особистісний містить індивідуальні особливості особистості (темперамент, характер, здібності та інше) та її прижиттєві надбання (ідеали, установки, цінності, моральні якості);

- мотиваційно-вольовий охоплює потребнісно-мотиваційний та емоційно-вольовий компоненти (самоконтроль, емоційна культура, уміння уникати конфлікту або ефективно виходити з нього та інше);

– соціально-комунікативний містить соціально-психологічний компонент (усвідомлення соціальної ролі й оволодіння правилами поведінки, сприйняття себе та інших, здатність до рефлексивності) та індивідуально-комунікативний компонент (комунікативні знання, уміння та навички) [4].

Додамо, що громадські кризові явища, освітні чинники ризику (стресова тактика педагогічного впливу, невідповідність методів навчання й виховання віковим і функціональним особливостям розвитку дітей, ігнорування життєвого досвіду дитини та соціальної ситуації її розвитку) вимагають створення ефективної практико-орієнтованої моделі соціально-педагогічного супроводу комунікативного розвитку дітей [5; 6; 7].

Ці положення в контексті нашого дослідження є важливими для визначення умов соціально-педагогічного супроводу комунікативного розвитку молодших школярів у загальноосвітніх школах-інтернатах.

Ми припускаємо, що соціально-педагогічний супровід розвитку комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку в загальноосвітніх школах-інтернатах буде ефективним за реалізації таких умов:

– організації соціально-педагогічного простору закладів інтернатного типу, який має бути зорієнтований на супроводжувальний стиль педагогічної взаємодії з дитиною в навчальній і позанавчальній діяльності на основі суб'єкт-суб'єктних відносин;

– наповнення афективно-пізнавальної сфери дитини духовно-моральними сенсами, що визначають логіку руху міжособистісної взаємодії в процесі розвитку комунікативної культури молодших школярів від відчуження та байдужості до розуміння, співчуття та сприяння;

– включення в освітній процес технологій проблемного діалогу та системи соціально-комунікативних ігор, що базуються на міжсуб'єктній взаємодії, пошуковій діяльності в спілкуванні та співробітництві.

Суб'єкт-суб'єктні відносини між педагогом і дитиною створюють можливості вибору соціальних умов і дають змогу перенести на себе відповідальність за вибір у сфері власної життєдіяльності; визначають активну діяльність суб'єктів освітнього процесу, засновану на особистісному сенсі, різнобічній мотивації, творчій спрямованості та позитивних емоціях. Організація соціально-педагогічного простору має брати до уваги підходи, що насичують суб'єктивні характеристики культурологічними цінностями:

– аналіз конкретних форм і способів трансляції культури відповідно до індивідуальних можливостей дітей;

– розгляд розвитку дитини не під впливом культури взагалі, а в контексті різноманітних соціально-культурних форм, зокрема конкретної країни, соціальної групи, родини;

– підхід до розвитку дитини не як до єдиного монологічного процесу, а як до складної діалогічної структури;

– визначення ролі існуючих у культурі форм передачі людського досвіду (зокрема, формул мовленнєвого етикету) для становлення ефективної взаємодії [1; 2; 5].

Підставою для обґрунтування умов соціально-педагогічного супроводу розвитку комунікативної культури молодших школярів у загальноосвітніх школах-інтернатах є ідеї гуманітарно-антропологічної парадигми освіти, найбільш значущими з яких є демократизація, індивідуалізація та діалогізація освітнього процесу.

Вирішення завдань дослідження в системі сучасного науково-педагогічного знання та освітньої практики спонукає до визначення антропологічних законів і принципів виховання, які виступають основою психолого-педагогічного супроводу життєдіяльності дитини в умовах будь-якого соціально-освітнього інституту, чи то сім'я, чи то школа, чи то школа-інтернат, чи то дитячий будинок. Система подібних законів заснована на роботах сучасного педагога та антрополога Б.М. Бім-Бада [2]:

– закон єдності та цілісності педагогічного впливу відображає єдність, системність й амбівалентність особистості. Він припускає урівноваженість розвитку емоційної, розумової, ціннісної та вольової сторін особистості та спрямовує виховний процес від думки до дії й від дії до думки;

– закон «золотої середини» полягає в тому, щоб завжди та в усьому надавати дитині свободу, якщо тільки вияв останньої не вступає в протиріччя зі свободою інших;

– закон апперцептивної послідовності виховання стверджує, що все найкраще необхідне пробуджувати в людині якомога раніше в оптимальній послідовності для забезпечення індивідуально підібраної та ефективної програми взаємодії (із собою, з іншими, зі світом);

– закон оптимального співвідношення педагогічного впливу на внутрішній зміст і зовнішні вияви комунікативної культури зростаючої людини з активністю самого вихованця на засадах розуміння та прийняття ним норм міжособистісної взаємодії. Реалізація цього закону потребує врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини та вибудовує логіку її комунікативного розвитку;

– закон оптимальної мотивації зобов'язує педагога поєднувати зміст цінностей культури з особистісним досвідом дитини (її внутрішні сенси, знання, уміння, навички) [2].

Продуктивність застосування законів антропологічного підходу забезпечує комплексна реалізація системи методологічних і практичних принципів, що є вихідними для визначення соціально-педагогічної позиції та змісту педагогічних технологій розвитку комунікативної культури:

- принцип рефлексивності;
- принцип цілісності людини як єдності суспільного та індивідуального;
- принцип суб'єктності;
- принцип діалогічності;
- принцип культуровідповідності;
- принцип педагогічної підтримки.

Висновки з проведеного дослідження. Здійснений нами аналіз теоретичних і практичних аспектів проблеми обґрунтування умов соціально-педагогічного супроводу розвитку комунікативної культури учнів молодших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів дав змогу виділити фактори, що визначають змістову характеристику освітнього впливу.

Сукупність законів і принципів антропологічного підходу визначає педагогічну

стратегію та шлях подальшого наукового пошуку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Гуманістична педагогіка як нова інноваційна парадигма. Науковий вісник Миколаївського педагогічного університету. Вип. 4. Миколаїв: МДП, 2001. С. 22–28.
2. Бим-Бад Б.М. Педагогическая антропология: учебное пособие. М.: Изд-во УРАО, 1998. С. 576.
3. Газман О.С. Воспитание и педагогическая поддержка детей. Народное образование. 1998. № 8. С. 108–111.
4. Корніяка О.М. Психологія комунікативної культури особистості школяра: автореф. докт. дис. К.: Вид-во «Науковий світ», 2007. 40 с.
5. Крутій К.Л. Концептуальні засади психолого-педагогічного супроводу: принципи і техніки. Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. Слов'янськ: СДПУ, 2010. Ч. 1. С. 55–65.
6. Кудрявцев В.Т. Развитие детства и развивающие образование: культурно-исторический поход. М., 1997.
7. Курінна С. М. Соціально-педагогічний супровід дитини-сироти у сучасному світі. Гуманізація навчально-виховного процесу. Слов'янськ: ДДПУ, 2015. 259.
8. Максименко С.Д. Адаптація дитини до школи. К., 2003. С. 525.

УДК 369:338

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЛЮДЕЙ ІЗ ПРОБЛЕМАМИ ЗОРУ

Залібовська-Ільніцька З.В., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри соціальних технологій

Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті розкрито питання соціального захисту людей із проблемами зору. Значну увагу приділено законодавчій базі щодо соціального захисту відповідної категорії. Узагальнено види порушень зору (косокість, амбліопія, короткозорість, далекозорість, астигматизм, слабозорість, сліпота). Висвітлено результати оцінки потреб незрячих дітей та молоді в місті Житомирі. Указано шляхи розв'язання відповідних питань на місцевому і державному рівнях.

Ключові слова: соціальний захист, соціальна допомога, людина з проблемами зору, незрячі, слабозорі.

В статье раскрыты вопросы социальной защиты людей с проблемами зрения. Значительное внимание уделено законодательной базе по социальной защите соответствующей категории. Проведен обзор видов нарушений зрения (косоглазие, амблиопия, близорукость, дальновзоркость, астигматизм, слабозоркость, слепота). Представлены результаты оценки потребностей незрячих детей и молодежи в городе Житомире. Указаны пути решения соответствующих вопросов на местном и государственном уровнях.

Ключевые слова: социальная защита, социальная помощь, человек с проблемами зрения, незрячие, слабовидящие.